

ЖИТИ ГІДНО ЯК ЗМІСТ ПРАВА НА ЖИТТЯ**TO LIVE WITH DIGNITY AS THE CONTENT OF THE RIGHT TO LIFE**

Романів Х.Б., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Львівський державний університет внутрішніх справ

У статті розглянуто базові, засадничі цінності, з якими повинні співвідноситися всі правові системи, а саме: людина, її життя, гідність. Право на життя утворює першооснову всіх інших прав, адже є абсолютною цінністю світової цивілізації, бо всі інші права втрачають сенс і значення в разі смерті людини. Життя, у разі характеристики його з погляду філософії права, включає в себе всі суспільні відносини, що дозволяють людині не тільки існувати як індивіду (біологічна істота), але і соціалізуватися, відчувати себе у процесі життєдіяльності часткою спільноти. Тому поняття «життя» – біосоціальна категорія, яка повинна враховувати таке: життя – це фізичне функціонування організму людини; життя – це соціальна категорія, яка висвітлює людину як представника різноманітних соціальних спільнот, який бере участь у різних суспільних відносинах; життя – це внутрішній, духовний світ людини як результат діяльності раціонального й ірраціонального в людині.

Встановлено, що з виникненням у філософії права концепції «гідного життя» людське життя почало розглядатись не лише з біологічно-фізіологічного аспекту, але й у світлі соціального буття. Отже, жити як людина – означає мати можливість реалізувати себе як індивід, тобто біологічно існувати й усвідомлювати себе як особистість, що є змістом права на повагу до людської гідності. Тому однією з головних ознак права на життя є те, що право на життя є передумовою людської гідності, адже гідність впливає зі змісту двох ключових понять права на життя: «людина» та «життя». Взаємозв'язок права на життя та права на людську гідність передбачає постійне вдосконалення законодавства, яке повинне враховувати не лише біологічні потреби людини, але й її духовні, моральні, світоглядні, професійні тощо.

Обґрунтовано, що справжня природа держави розкривається через право людини на життя, через місце і роль індивіда в суспільстві, через його взаємини з державою. Визнання людини центром правового регулювання через закріплення законодавчих можливостей реалізації права на життя виступає засобом стимулювання держави на формування відповідних соціально-економічних умов для його реалізації. Що більше держава сприяє реалізації права на життя людиною, то вищий у державі стандарт рівня життя, його соціально-економічні умови, то більша можливість людини розвиватися духовно й інтелектуально. Тому право на життя є необхідною частиною права, ядром правового статусу.

Ключові слова: право на життя, життя, людина, гідність, право, особистість.

The article deals with the basic and fundamental values, which all legal systems should correlate with, namely: person, their life, dignity. The right to life forms the principle of all other rights as it is the absolute value of world civilization, and all other rights lose their sense and significance in case of person's death. Life if characterizing it in terms of the philosophy of law includes all social relations, which allow person not only to exist as an individual (biological being), but to socialize, feel themselves in the process of life activities as part of the community as well. Therefore, the concept of "life" is a biosocial category which should take into account the following: life is a physical functioning of a human organism; life is a social category illuminating the person as a representative of various social communities, who participates in different social relationships; life is the internal and spiritual world of person as a result of the activity of the rational and the irrational in person.

It is established that with the rise of the concept of "decent life" in the philosophy of law, human life began to be considered not just from the biological and physiological aspect, but in the light of social being too. Thus, to live as a person means to have an opportunity to realize oneself as an individual, that is to exist biologically and perceive oneself as a personality, which is the content of the right to respect of human dignity. That is why one of the principal features of the right to life is that the right to life is a precondition of human dignity, because dignity appears from the content of two key concepts of the right to life: "person" and "life". The relationship of the right to life and the right to human dignity implies the constant improvement of the legislation, which must take into account not only biological needs of person, but their spiritual, moral, worldview, professional, etc. needs as well.

It is proved that the real nature of the state is revealed through the right of person to life, through individual's place and role in the society, through their relations with the state. Recognition of the person as the centre of legal regulation via fixing legislative possibilities of realization of the right to life represents as the means of stimulating the state to formulate corresponding social and economic conditions for its realization. The more the state promotes the realization of the right to life by person, the higher the standard of living, its social and economic conditions are in the state, the greater is possibility of person to develop spiritually and intellectually. Thus, the right to life is a necessary part of the law, the core of legal status.

Key words: right to life, life, person, dignity, right, personality.

Історія багата революційними змінами, які засвідчують, що держава часто нівелює основні соціальні цінності, права людини, але суспільство здатне самоорганізуватися і їх захищати. За останні десятиріччя Революція гідності та події на Сході України є яскравим цьому прикладом. Українське суспільство довело, що готове захищати свої права та не дозволить ігнорувати міжнародні стандарти. Усвідомлення людиною свого правового статусу, природних та основоположних прав є черговим свідченням того, що права повинні виходити з розуміння людиною своєї значущості – людської гідності.

Захист та реалізація права людини на життя є каталізатором рівня правової держави, ефективності її правової системи та гуманістичного спрямування права загалом. Сучасне право, яке основною метою вважає задоволення людських потреб, а людську гідність та життя розглядає як найвищі цінності, є антропологічно спрямованим. Водночас такі соціальні виклики, як зменшення народжуваності, безпліддя сімейних пар, старіння населення на тлі зростання смертності від хвороб, воєнних конфліктів, є свід-

ченням того, що в міжнародному масштабі збереження життя людства є значною морально-правовою проблемою. Така ситуація є загрозою національним інтересам, правовим, культурним, економічним, політичним тощо, кожної держави, а також міжнародному товариству [1, с. 140].

Тому сьогодні як ніколи важливо розглядати право на життя комплексно і це є особливо актуально, оскільки людська гідність є джерелом права людини на життя; життя – це не лише біологічна категорія, але й соціальна, духовна, моральна, філософська; право на життя залежить від панівного праворозуміння і повинно бути тлумачено крізь призму природного права як належне від народження право людини, а не «акт дарування» держави; людина як суб'єкт права на життя є понятійною категорією філософії права; право на життя пов'язане не лише зі сферою його охорони та захисту, а й із вільною самореалізацією людини та забезпеченням гідного рівня життя.

Першим кроком до розуміння права на життя є розуміння феномену життя, яке охороняється цим правом. Питання «що таке життя?» не дає спокою людині протягом тисячоліть.

Тому в понятті «життя» ми спостерігаємо велике розмаїття із численними відтінками в його розумінні.

Жодна наука не може дати повної характеристики життя, бо не володіє достатніми для цього можливостями, до того ж у поглядах учених часто немає єдності. Найбільше зосереджували свою увагу на проблематиці життя природничі науки, але вони нездатні адекватно розкрити сутність поняття «життя», коли йдеться про розуміння життя як об'єкта права на життя і поготів. У цілісності охопити життя здатне тільки філософсько-правове розумування, яке вчить нас розглядати правові явища не як механічний процес, а як явище, яке має свою структуру, внутрішню суть.

У межах мети цієї статті обсяг поняття «життя» ми звузили до поняття «життя людини» як біосоціо-духовної істоти, оскільки життя невід'ємне від самої людини, є її проявом. С.М. Сивець розглядає поняття «життя людини» і висвітлює відмінність понять «соціальне життя» і «біологічне життя». Для нього «соціальне життя» – це форма реалізації біологічного життя людини, що виявляється у процесі його участі в різних суспільних відносинах. Соціальному життю притаманні невід'ємні атрибути – численні права й обов'язки, які виникають у нього на основі відносин і правовідносин з іншими людьми, а також суспільством і державою. У свою чергу, «біологічне життя» – це вища форма існування людської матерії, яка виникає за певних умов у процесі її розвитку. У природі людини наявні елементи і біологічного, і соціального походження, які здійснюються одночасно. Але перша весь час перебуває під контролем свідомості, а друга здійснюється автоматично, без її прямої участі. Ці форми водночас не незалежні одна від одної, а лише є різними сторонами єдиного процесу, який в узагальненій формі можна назвати одним словом – «життя» [2, с. 27].

Усі живі істоти мають право на життя як форму існування матерії, однак щодо людини це право має значно глибший зміст. Людина є вищою соціальною цінністю, оскільки лише вона наділена розумом і свідомістю, а її життя невіддільне від суспільного розвитку. Без життя (права на нього) втрачають свою вагу інші природні та соціальні цінності: «право на життя» і «життя» – поняття нетотожні. «Право» – це соціальна категорія, а «життя» – насамперед біологічна, тому право на життя, на відміну від самого життя, більшою мірою пов'язано з нормативним регулюванням, тоді як життя зумовлено і залежить лише від певних зовнішніх чинників (у розумінні сукупності біохімічних процесів, з моменту виникнення до припинення), до яких не належить правотворчість у будь-яких формах [3, с. 46–47].

Отже, з виникненням у філософії права концепції «гідного життя» людське життя почало розглядатись не лише з біологічно-фізіологічного аспекту, але й у світлі соціального буття. Життя, як і саме поняття «людина», також охоплює соціальне і біологічне, які не заперечують одне одного, а перебувають у нерозривному взаємозв'язку. Сутність життя вдається розкрити тільки тоді, коли будуть комплексно проаналізовані всі біологічні і соціальні механізми, що лежать в його основі. Тому поняття «життя» – біосоціальна категорія, яка повинна враховувати таке:

- 1) життя – це фізичне функціонування організму людини;
- 2) «життя» – це соціальна категорія, яка висвітлює людину як предствника різноманітних соціальних спільнот, який бере участь у різних суспільних відносинах;
- 3) життя – це внутрішній, духовний світ людини як результат діяльності раціонального й ірраціонального в людині.

Життя, у разі характеристики його з погляду філософії права, включає в себе всі суспільні відносини, що дозволяють людині не тільки існувати як індивіду / біологічній істоті, але і соціалізуватися, відчувати себе у процесі жит-

тєдйальності часткою спільноти. Отже, жити як людина – означає мати можливість реалізувати себе як індивід, тобто біологічно існувати й усвідомлювати себе як особистість, що є змістом права на повагу до людської гідності. Тому однією з головних ознак права на життя є те, що право на життя є передумовою людської гідності.

Здобувши популярність у ХХ ст. завдяки інтегральному підходу, антропологія права розглядає право на життя як поєднання загальнолюдських принципів, національних, локальних / місцевих уявлень про справедливість, відповідних образів, почуттів, очікувань громадян із вимогами норм права, юридичною практикою. Як результат – відображення гуманістичної гідності, нормативне її оформлення для пізнання, оцінки, захисту можливостей конкретної людини в конкретному правопорядку [4, с. 113–114].

Право на життя з погляду правової аксіології варто розглядати як надбання людства, конкретизоване в окремих цивілізаціях і культурах. Як категорія права «право на життя», будучи частиною універсальної правової структури, входить передусім у систему мінімальних правових засобів, спрямованих на захист людини як основоположної цінності. Будучи стандартом мінімального правового захисту, право на життя – це те, що дозволяє праву забезпечувати людську гідність незалежно від того, до якої культури ця людина належить, яку релігію сповідує та якою мовою розмовляє [5, с. 105–106].

Отже, людина, її життя, здоров'я, гідність – це базові, засадничі цінності, з якими повинні співвідноситися всі правові системи. Право на життя утворює першооснову всіх інших прав, адже є абсолютною цінністю світової цивілізації, бо всі інші права втрачають сенс і значення в разі смерті людини.

Широка інтерпретація права на життя заснована на більш глибокому розумінні поняття «життя». Право на життя – це право не просто на існування, а право бути людиною. Ще Аристотель дійшов висновку, що мета людства полягає не в тому, щоб жити, а щоб жити гідно [6, с. 56]. Варто погодитись із міркуваннями В.В. Кожан, що право на життя треба розглядати в широкому та вузькому смислі. Якщо у вузькому смислі право на життя – це фізичне буття людини, то в широкому сенсі воно означає можливість вести повнокровну, таку, що відповідає сучасним стандартам, життєдіяльність. Інакше кажучи, право на життя – це право на гідне людське існування. Визнання цього права має не тільки моральне, а й юридичне значення [7, с. 91].

Життя, у разі характеристики його з погляду філософії права, включає в себе всі суспільні відносини, що дозволяють людині не тільки існувати як індивіду / біологічній істоті, але і соціалізуватися, відчувати себе у процесі життєдіяльності часткою спільноти. Отже, жити як людина – означає мати можливість реалізувати себе як індивід, тобто біологічно існувати й усвідомлювати себе як особистість, що є змістом права на повагу до людської гідності. Звідси випливає, що зміст право на життя є передумовою до права на людську гідність, адже гідність випливає зі змісту двох ключових понять права на життя: «людина» та «життя». Взаємозв'язок права на життя та права на людську гідність передбачає постійне вдосконалення законодавства, яке повинне враховувати не лише біологічні потреби людини, але й її духовні, моральні, світоглядні, професійні тощо.

Отже, входження України в міжнародну спільноту і завдання прогресивних демократичних перетворень усередині країни зумовлюють нове ставлення до права на життя. У цьому контексті як ніколи актуальне висвітлене поняття «право на життя» у «Зауваженнях загальному порядку № 6 – стаття 6 (право на життя)» Комітету ООН з прав людини. Оскільки війна є крайнім запереченням права на життя, то особливу увагу в цьому документі

приділено забезпеченню миру та безпеки. У «Зауваженнях загального порядку № 6 – стаття 6 (право на життя)» підкреслюється, що у світлі права на життя вищим обов'язком держави є запобігання війнам [8, с. 228–229].

На цьому ґрунті світова спільнота вимагає нового осмислення взаємодії української держави й особистості. Аналіз розвитку права людини на життя всередині країни дозволяє визначити ступінь цивілізації даної держави та громадянського суспільства, оскільки відносини людини і держави – найважливіша ознака, яка характеризує державу як правову або неправову. Справжня природа держави розкривається через право людини на життя, через місце і роль індивіда в суспільстві, через його взаємини з державою. Визнання людини центром правового регулювання через закріплення законодавчих можливостей реалізації права на життя виступає засобом стимулювання держави на формування відповідних соціально-економічних умов для його реалізації. Що більше держава сприяє реалізації права на життя людиною, то вищий у державі стандарт рівня життя, його соціально-економічні умови, більша можливість людини розвиватися духовно й інте-

лектуально. Тому право на життя є необхідною частиною права, ядром правового статусу.

Висновки. Право на життя – це ціннісний критерій, що дозволяє оцінити не тільки «людяність» суспільства, антропоцентризм права, але й дії держави, закону, законності, правового порядку. Від міри захищеності даного права залежить і ступінь зрілості громадянського суспільства, оскільки таке відчуття захищеності є каталізатором до формування позитивної правосвідомості громадян і системи правовідносин, заснованих на ідеях пріоритету загальнолюдських цінностей та ідеалів, визнання і захисту основних прав і свобод особистості та безпосередньої поваги до людської гідності. Адже право на життя являє собою не просту конкретизацію, а істотну передумову, юридичну можливість людської гідності.

Право на життя в умовах сьогодення висловлює ступінь ціннісного сприйняття людини як біосоціальної істоти, яке полягає не лише в задоволенні біологічних потреб, не просто забезпечення природного існування, а й гідного життя з можливістю реалізувати свій духовний потенціал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Островська Б.В. Право людини на життя від моменту її зародження в контексті права та моралі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2. С. 140–149.
2. Сивец С.М. Конституционные основы прав человека на жизнь: теория и практика : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Минск, 1999. 184 с.
3. Кузьменко Я.П. Теоретико-правові засади права людини на життя : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Запоріжжя, 2015. 196 с.
4. Пуховська А.С. Права людини в контексті правової антропології. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 9. С. 109–115.
5. Лінник Н.В. Права людини як категорія та цінність права. *Актуальні проблеми філософії права: правова аксіологія* : матеріали Міжнародного круглого столу. Одеса : Фенікс, 2012. С. 104–106.
6. История философии права. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский университет МВД России, 1998. 640 с.
7. Кожан В.В. Особисті права та свободи людини: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів 2016. 229 с.
8. Замечание общего порядка № 6 – статья 6 (право на жизнь). II. Замечания общего порядка, принятые комитетом по правам человека. *Международные договоры по правам человека. Подборка замечаний общего порядка и общих рекомендаций, принятых договорными органами по правам человека*. 27 мая 2008 г. Т. 1. 340 с.